

Vestjyllands ældste Stenalderboplads.

Af cand. mag. Christen Leif Vebæk.

I Sommeren 1936 udgravede Dr. Therkel Mathiasen, som et Led i Nationalmuseets omfattende, fleraarige Undersøgelse af Stenalderens Bopladser ved de jyske Aaer og Søer, en stor Boplads ved Klosterlund, mellem Silkeborg og Herning ¹⁾). Denne Boplads maa efter Oldsagerne og de geologiske Forhold anses for at være meget gammel, og indtil nu er det den ældste Boplads, der er fundet her i Landet, vel godt 9000 Aar gammel. Af lige saa stor Ælde er dog en mindre Boplads ved Moselund, kun faa km fra Klosterlund, der fandtes i 1937.

Den Stenalderkultur, der er repræsenteret i Klosterlundfundet, er en Forløber for Gudenaakulturen, denne vidtspændende jyske Indlandskultur, der eksisterede gennem flere Aartusinder, fra et godt Stykke tilbage i ældre Stenalder til langt ned i yngre Stenalder. Men mellem Klosterlundfundet og de af Gudenaakulturens Fund, man anser for at være de ældste, findes et Spring, saavel tidsmæssigt som kulturelt. Kun et enkelt større Bopladsfund har hidtil knyttet Forbindelsen; det drejer sig om et betydeligt Fund fra Søndre Hadsund ved Mariager Fjord ²⁾). Det nævnte Fund maa anses for at være noget yngre end Klosterlund, men knytter sig dog nær til dette.

Imidlertid er der nu, ved Undersøgelser, udført af Nationalmuseet ved Forf. til nærv. Arb., i 1938-39 ved Bøllund, Ølgod Sogn, Øster Horne Herred, Ribe Amt, fremgravet det meget betydelige Bopladsfund, der her skal omtales, og som utvivlsomt hører hjemme netop i dette ellers indtil nu saa uoplyste Afsnit af vort Lands Forhistorie, hvorved det bliver det ældste Bopladsfund, der hidtil er kommet for Dagen i Vestjylland³⁾.

Under et Besøg i Juni 1938 hos Lærer H. Øllgaard, Hejbøl, viste denne mig et Fund fra en Gravhøj i Bøllund. Fundet bestod af en Stridsøkse, en Flintdolke og nogle Ravperler, stammende fra to Enkelgrave fra Slutningen af yngre Stenalder, men sammen med disse Sager var fundet en lille, primitiv Økse, en Flækkeskraber, en tarvelig Mikrolit og nogle Flækker og Flækkeblokke. Disse Ting, der havde et meget primitivt Præg, kunde umuligt høre sammen med Stridsøksen, Dolken og Ravperlerne. De mindede meget om de Oldsager, der et Par Aar i Forvejen var fundet ved Klosterlund, og det laa nær at antage, at de hidrørte fra en Boplads og at Gravhøjen saa adskillige Tusind Aar senere var opført paa det samme Sted. En Eftergravning i Højen, der ligger i Lynghede paa en Ejendom, tilhørende Statshusmand Henry Jensen, Bøllund, viste da ogsaa, at dette var Tilfældet. Nede i Højen, et lille Stykke under det omgivende Terræns Overflade, konstateredes et Kulturlag, der forsvandt ud under Højen og fortsatte et Stykke ind i Heden. En Række Prøvegravninger viste, at Oldsagerne kun fandtes paa et temmelig lille Omraade, men da Undersøgelsen udstræktes over et større Areal viste det sig, at der var flere Pletter med Flintoldsager, og paa Naboejendommens Jord, hos Statshusmand Mads Lundgaard, blev der konstateret et større, sammenhængende

Omraade med Oldsager. Senere paa Sommeren blev nu iværksat en indgaaende, systematisk Undersøgelse, der fortsattes i Foraaret og Efteraaret 1939. Ialt kom Arbejdet til at strække sig over 24 Dage, og i denne Tid udgravedes et Areal paa $159\frac{1}{2}$ m², ligesom der indsamledes en Del Oldsager paa Jordens Overflade.

I Arbejdet deltog ved den første Undersøgelse Lærere O. Bech, Gesten, og Lærer H. Øllgaard, Hejbøl; sidstnævnte deltog ogsaa senere nogle Dage i Udgravningerne. I den sidste Gravning, i November 1939, deltog som Geolog stud. mag. J. Troels-Smith fra Danmarks Geologiske Undersøgelse. Jeg vil gerne paa dette Sted bringe mine Medarbejdere min bedste Tak for deres Del i de interessante Undersøgelser, og en særlig Tak til Lodsejerne, Statshusmændene Henry Jensen og Mads Lundgaard, der hele Tiden udviste den største Elskværdighed og Hjælpsomhed.

Stenalderbopladsen ved Bøllund omfatter, foruden en Række spredte Pletter med Redskaber og Flintaffald, et sammenhængende Fundomraade, der strækker sig c. 250 m i NV-SØ Retning, med en Bredde af kun c. 5-25 m, i Hovedsagen følgende Østsiden af den inderste Del af den naturskønne Slugt ned mod Skærbæk Mølle, men trukket noget tilbage fra denne (Fig. 1). Bopladsens Beliggenhed er iøvrigt ret ejendommelig, idet der er langt til nærmeste Sø eller større Vandløb — Skærbæk Mølle-dam selvfølgelig ikke medregnet, da den er opdæmmed i nyere Tid. En saadan Beliggenhed er ellers næsten ukendt ved den ældre Stenalder Indlandsboplads; de ligger saa godt som alle ved Aaer eller Søer, idet Fiskeri i Forbindelse med Jagt utvivlsomt har udgjort Eksistensgrundlaget for Datidens Befolkning.

En Del af Bopladsen er under Plov, en mindre Del er beplantet med Naaetræer, men største Delen ligger

Fig. 1. Stenalderbopladsen ved Bøllund, Ølgod S., Udsigt mod Bopladsen fra den vestlige Side af Skærbæk-Mølle-Dalen. Pilene markerer Bopladsens Grænser mod NV og SØ.

i Hede, der aldrig har været pløjet. Takket være dette Forhold var det her muligt at udgrave et uforstyrret Kulturlag.

Undersøgelsen, der foregik paa sædvanlig Vis ved Gravning i Felter paa 1 m², viste, at der umiddelbart under Lyngskjolden fandtes et gennemgaaende meget tyndt, fuldstændig ensartet Kulturlag, c. 5–15 cm tykt, enkelte Steder dog med noget større Mægtighed. Kulturlaget bestod af graat Flyvesand, hvori Oldsager af Sten og en Del Trækul, iøvrigt intet andet; saaledes fandtes ingen Ildsteder, og der konstateredes ikke Spor af Hytter. Naar der kun er fundet Oldsager af Sten, skyldes det, at Ben og Træ slet ikke har kunnet bevares i den tørre Sandjord. Under Kulturlaget fulgte samme Slags graa Sand, og derunder, i en Dybde af 0,25–0,50 m, Al. Det nederste Sandlag var saa godt som fuldstændig stenfrit, og i Kulturlaget fandtes der

næsten ikke andre Sten end Oldsagerne. Udgravningen foregik iøvrigt med smaa Graveskeer og Sortering af Jorden med Fingrene, den eneste Maade man kunde være sikker paa, at alle de ganske smaa Stykker forarbejdet Flint ikke undgik Opmærksomheden.

Som ovenfor anført udgravedes ialt $159\frac{1}{2}$ m², der fordelte sig paa tre Omraader af Pladsen, hvoraf det største udgjorde 99 m²; men det er kun en lille Del af Bopladsen, omend antagelig et af dens rigeste Partier, der er bortgravet. Karakteristisk for Bopladsen som Helhed er det, at den paa sine Steder er meget rig, medens den paa andre Steder er yderst fattig. Saaledes grænser nogle af de rigeste Felter op til nogle med kun faa Sager.

Ialt har Undersøgelsen af Bøllund-Bopladsen givet over 700 Redskaber, c. 3400 Flækker og c. 375 Flækkeblokke, Spaanblokke og Knuder, samt c. 21750 Stk. Flintaffald. Kun en lille Procent af hele denne Fundmasse er opsamlet paa Overfladen af de Dele af Bopladsen, der er under Plov, langt det meste hidrører fra den systematiske Udgravning.

Det samlede Fundmateriale gør et fuldstændig ensartet Indtryk, saavel m. H. t. Flinttekniken som m. H. t. de repræsenterede Redskabstyper. Der kan ikke være Tvivl om, at det drejer sig om en »ren« Boplads, hvor alle Oldsagerne stammer fra en og samme i Tid antagelig ret begrænset Periode, uden Indblanding af ældre og yngre Sager, saaledes som vi træffer det paa paa de fleste af Gudenaakulturens Bopladser. Netop dette Forhold, at Fundet udgør en ublandet Helhed, giver det dets videnskabelige Værdi.

Alle Oldsagerne er af Flint, med Undtagelse af Slagstenene, der dels er Flint, dels af Kvartsit. Om de enkelte Oldsagstyper skal her gives følgende korte, sammenfattende Oplysninger.

Flækker, Flækkeblokke og Slagsten.

Langt den største Del af Fundet, bortset fra Flintaffald, bestaar af utildannede Flækker og de Blokke, hvoraf Flækkerne er slaaet. Af de c. 3400 Flækker kan c. 1250 betegnes som mikrolitiske. Der er kun forholdsvis faa virkelig fine, regelmæssige Flækker, og tilsvarende er de fleste Blokke med uregelmæssige Afspaltningsar, og de er næsten alle meget smaa.

Til den videre Tildannelse af Raamaterialet: Flækker, Blokke, Skiver og andre Flintstykker er benyttet Slagsten, hvoraf der er fundet c. 15. De fleste er af Flint, nogle enkelte af Kvartsit; de frembyder iøvrigt ikke noget af særlig Interesse.

Økser.

Et halvt Hundrede af Fundets Redskaber kan betegnes som Økser (Fig 2, 1-3 og 6-7) eller rettere Økseskærper, idet de ikke har været benyttet direkte, men har været indsat som Skærper i Økser af Hjortetak, der ved Behugning har faaet lidt Tildannelse, særlig en skarp Æg. Kun faa af disse Økseskærper har faaet nogen videre omhyggelig Udformning. Der findes slet ingen egentlige Skiveøkser (Skivespalttere) paa Bøllundbopladsen, og knapt nok nogen Økser, der kan betegnes som virkelige Kerneøkser. Taget som Helhed maa disse Økser sikkert siges at repræsentere det mest primitive indenfor denne Redskabstype, der hidtil er fundet her i Landet.

Spidsvaaben.

En lille Gruppe Oldsager — en halv Snes Stykker — kan betegnes som Spidsvaaben (Fig. 2, 4-5). Kun et enkelt Stykke er nogenlunde veltildannet. Det har en Længde af 10,9 cm og er overhovedet det største Stykke forarbejdet Flint, der er fundet paa Bøllundbopladsen. Ogsaa disse Stykker har antagelig været en Slags Skærper til Økser af Hjortetak.

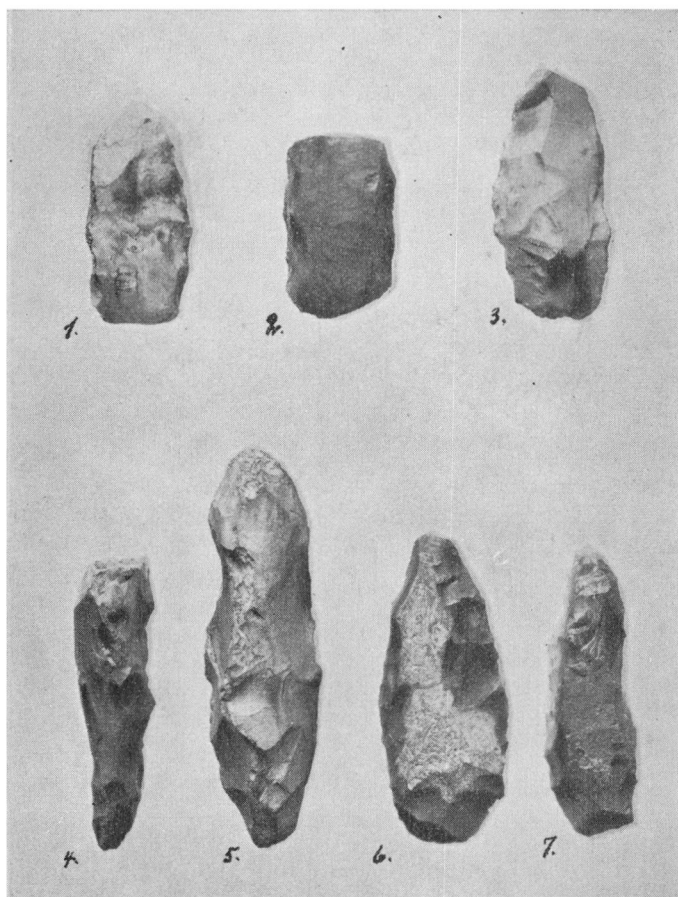

Fig. 2. Økser og Spidsvaaben. 1—3 og 6—7 Økser. 4—5 Spidsvaaben.
 $\frac{3}{4}$ Stør.

Bor.

Som Bor kan opfattes en halv Snes Redskaber, dels lavet af Flækker og Spaaner (Fig. 3, 4), dels af Skiver og mere tilfældige Flintstykker. Et Par Stykker er lavet af itubrudte Økseskærper, der her har fundet anden Anvendelse, og i det hele taget er det et almin-

deligt Træk paa disse Stenalderbopladsder at se ødelagte Vaaben og Redskaber blive omhuggede og ændrede til andet Brug, saa intet gik til Spilde.

Skrabere.

Redskaber til Skrabning af Skind, Træ o. a., der er saa karakteristiske paa Stenalderens Bopladsder, findes ogsaa her i rigeligt Tal. Ialt er fundet c. 125. Heraf

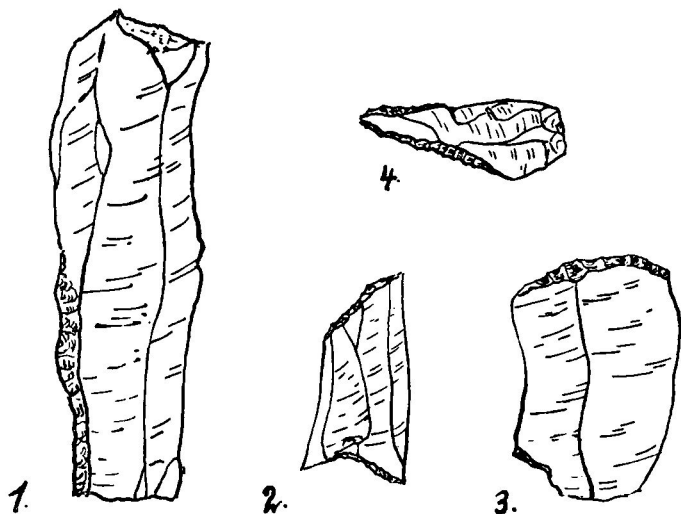

Fig. 3. 1 Flækkekniv. 2 og 3 Flækkeskrabere. 4 Flækkebor.

er c. 20 dannet af Flækker (Fig. 3, 2 og 3), der findes i alle Hovedtyper, med udbuet, lige, indbuet og skraa Skrabebæg. C. 40 er lavet af Skiver, hvoraf de fleste er ganske smaa og cirkelrunde, med Behugning langs hele Kanten eller en Del af denne (Fig. 4). Et lignende Antal Skrabere er lavet af smaa, mere uregelmæssige Flintstykker og kan betegnes som Spaanskrabere. Endelig er c. 25 lavet af Flækkeblokke, der ved en særlig Behugning er omdannet til de saakaldte Blokskrabere, hvoraf en Del kan gives Betegnelsen Høvlskrabere (Fig. 5).

Forskellige Flækkeredskaber.

Af Flintflækker — langt det vigtigste Raamateriale, eller rettere Halvfabrikata, til Fremstilling af Redskaber paa denne som paa næsten alle den ældre Stenalder Boplads — er yderligere tildannet *Flækkeknive*

Fig. 4. Skiveskrabere. ca. $\frac{3}{4}$ Stør.

(Fig. 3, 1), hvoraf dog kun er fundet nogle faa Stykker, og de saakaldte *Stikler* (Fig. 6), Redskaber, der har været benyttet til Skæring og Graving i Ben. Der er fundet over et halvt Hundrede Stikler, men en Del af disse er dog lavet af Skiver, uregelmæssige Flintstykker og Blokke. Endelig har en Del Flækker faaet forskellig Tildannelse, uden at man kan henføre dem til nogen særligt betegnede Redskaber.

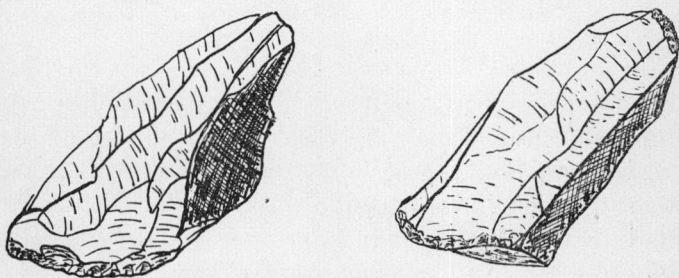
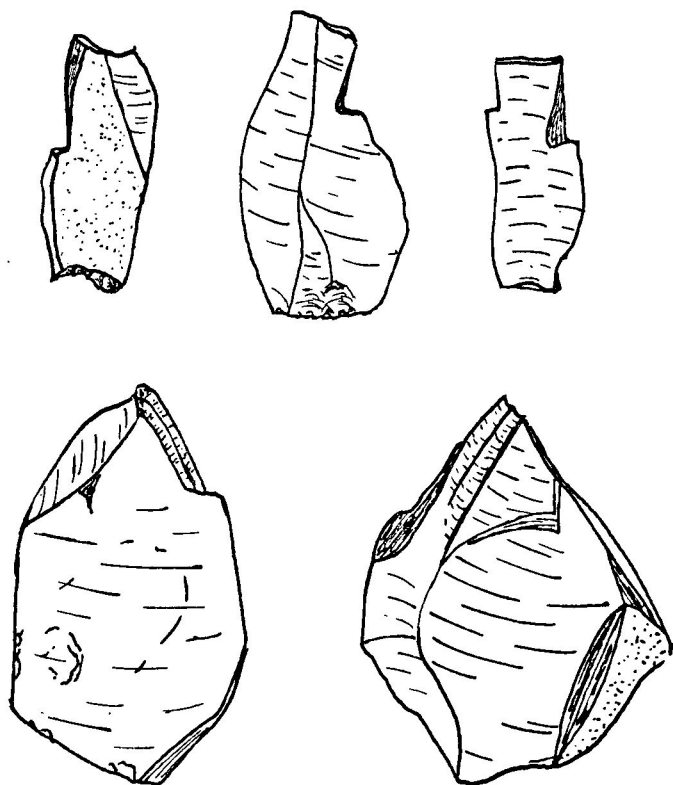

Fig. 5. Høvlscrabere. ca. $\frac{3}{4}$ Stør.

Mikroliter.

Tilbage af Redskaber staar at omtale Mikroliterne, de smaa fint behugede Flintflækker, der utvivlsomt

Fig. 6. Stikler. $\frac{1}{1}$ Stør.

hovedsageligt har været benyttet som Pilespidser. Mikroliterne udgør over Halvdelen af det samlede Antal Redskaber, idet der er fundet ikke mindre end c. 380, hvortil kommer de saakaldte Mikrostickler, der er Af-fald fra Tildannelsen af Mikroliterne. Der er fundet over 60 Mikrostickler (Fig. 7, 11–12).

De fleste Mikroliter, c. 170, er spidse i den ene Ende, med Behugning (Retouche) langs den ene Side, sjældnere langs dem begge (Lancetter, Fig. 7, 1–6). En Del Mikroliter, c. 75, har trekantet Form (Fig. 7,

7-10), og næsten alle disse Stykker har de to korte Sider tildannet. Desuden findes enkelte Mikroliter af særlige Former, og adskillige kan ikke nærmere bestemmes; de er dels atypiske, dels ubestemmelige Brudstykker. Af særlig Interesse er en Del Forarbejder, der i Forbindelse med Mikrostiklerne giver Besked om, hvorledes Fremstillingen af Mikroliterne er gaaet for sig.

Tilsammen udgør hele Fundmaterialet de bevarede Rester af en primitiv Jægerbefolknings Redskaber. Men det er desværre et meget ufuldkomment Billede, man faar af disse. For, som allerede nævnt, er der ikke bevaret en Stump udover Stensagerne; alle de Redskaber af Ben, Hjortetak og Træ, Beboerne at

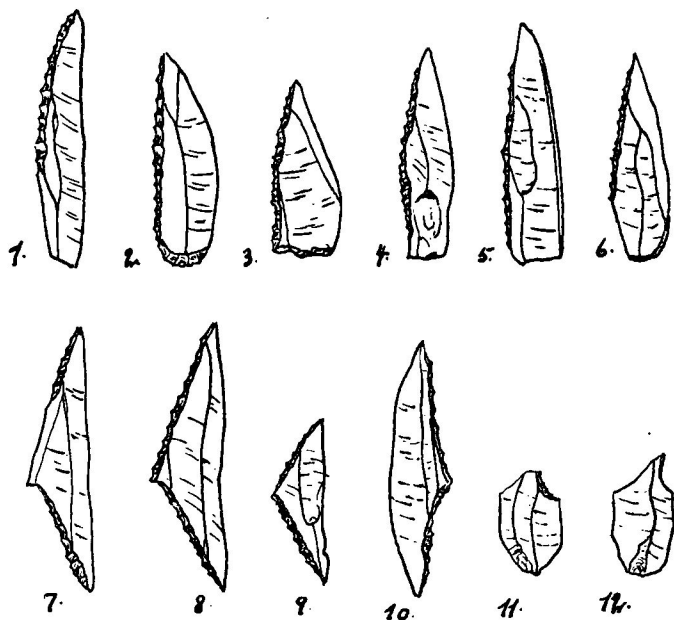

Fig. 7. Mikroliter.

ca. $\frac{1}{1}$ Stør, 1-6 Lancetter. 7-10 Trekanter. 11-12 Mikrostikler,

Bopladsen maa have benyttet, er der ikke levnet fjerneste Spor af.

I Indledningen er allerede nævnt, at Fundet fra denne Boplads har stor Interesse, fordi det bidrager til at udfylde Hullet mellem Klosterlundfundet og Gudenaakulturen. Dette kan vises ved en Sammenligning, paa den ene Side med Fundet fra Klosterlund, paa den anden Side med de ældste Fund, der tilskrives Gudenaakulturen. Uden iøvrigt paa dette Sted at komme ind paa en nøjere Sammenligning, skal det siges, at Fundet staar nærmest ved Klosterlund, baade hvad Flintteknik og Redskabstyper angaar. Et væsentligt yngre Træk ved Bøllundfundet er de talrige, temmelig fine Mikroliter, især de forholdsvis mange Trekanter, og den tekniske Forarbejdning af Flækkerne staar en Del over Klosterlund. Mærkeligt er det dog, at Økserne maa siges at være mere primitive i Bøllund, end i Klosterlund.

En væsentlig Støtte for den Antagelse, at Bøllundfundet er noget yngre end Klosterlund, faar vi gennem den geologiske eller rettere botaniske Bestemmelse. En Undersøgelse af Trækul, der fandtes forskellige Steder paa det udgravede Areal, viste at Egnens Bevoksning paa det Tidspunkt af Stenalderen, da Bopladsen var beboet, har bestaaet overvejende af Fyr og Hassel. Der er en Del forkullede Hasselnødde-skaller i Fundet, og den forholdsvis store Procent af Hassel gør det overvejende sandsynligt, at Fundet maa være yngre end Klosterlundfundet, der hører hjemme paa det Tidspunkt i Skovens Udviklingshistorie, da Hasselen indvandrede til Danmark.

Det vil næppe være meget galt at anse Bopladsens Alder for mindst 8000, snarere op mod 9000 Aar; med større Nøjagtighed lader det sig ikke angive.

1) Therkel Mathiassen: Gudenaakulturen. Aarb. f. Nord Oldk. o. Hist. 1937, p. 132 f.f.

2) Dette Fund, der er udgravet 1937 af Kunstmaler Boye Givskov, København, er endnu ikke publiceret, men findes omtalt hos J. Brøndsted: Danmarks Oldtid i Stenalderen, p. 43.

3) Denne lille Afhandling er kun at opfatte som en foreløbig, kortfattet Publikation. En nøjere Behandling af Fundet vil senere fremkomme i Faglitteraturen.

